

نفوذ معنوی مولانا در ادبیات غرب

ابوالقاسم رادفر

استاد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

مولانا جلال‌الدین محمد بلخی، عارف وارسته‌ای است که آیین او عشق و کلامش دعوت به یگانگی است. در میان شاعران ایرانی، هیچ‌یک از لحاظ وسعت دامنه تأثیر در خارج از ایران با مولانا برابری نمی‌کند. سال‌ها پس از درگذشت مولانا، دامنه این تأثیر گسترش بسیاری پیدا کرده و به ادبیات کشورهای غربی راه یافته است. از نخستین کسانی که در ادبیات غرب از مولانا تأثیر پذیرفته‌اند، می‌توان ادوارد براون، نیکلسن، آربری و دیگر خاورشناسان انگلیسی را نام برد. در میان پژوهشگران و خاورشناسان آلمانی، دووالنبرگ، روکرت، ریتز، شیمل و جز آنان آثار ارزشمندی درباره مولانا نوشته‌اند. خاورشناسان اتریشی نظیر فون هامر پورگشتال و شوانا، خاورشناسان و ادبای فرانسوی از جمله هوار، ماسینیون، بارس و خاورشناسان ایتالیایی چون بوزانی و اسکارچیا هم در تأثیرپذیری از مولانا بی‌بهره نبوده‌اند. در سوئیس، اسپانیا، چک و اسلواکی، سوئد، مجارستان، نروژ و حتی هلند نیز آثاری توسط خاورشناسان درباره مولانا پدید آمده است. در ژاوین و عادل اف از خاورشناسان روسی و امرسون، جکسون،

بارکس و لوئیس شاعران و خاورشناسان امریکایی هم از جمله مولانا پژوهان در کشورهای خود بوده‌اند.

مولانا جلال‌الدین محمد بلخی (۶۰۴-۶۷۲ ق) عارف وارسته است که آیین او عشق و کلامش دعوت به یگانگی است. عاشقی سوخته، اما آگاه به معارف الهی که محبت و ستایش خداوند یکتا در سراسر وجودش موج می‌زند. شاید در سراسر قلمرو ادبیات عارفانه جهان کمتر کسی را بباییم که از لحاظ عمق، جامعیت، وسعت نظر و نیز تسامح انسانی به پایه او برسد. (حلی، ۱۳۷۷: ۵۷۷)

مولانا در میان بزرگان ادب فارسی، افزون بر اشعار کم‌نظیر خود، امتیاز دیگری نیز دارد؛ اینکه از همه محترم‌تر و موفق‌تر زیسته است؛ هیچ‌یک دیگر مقام شاهانه‌ای را که او داشت، به دست نیاوردند. این امر مرهون جنبه معنوی و روحانی وی و محیط خاص آسیای صغیر در سده هفتم هجری است. (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۷: ۲۶)

جلال‌الدین رومی متفکری است که به مدد قدرت والای اندیشه خود، به کُنه همه مظاهر مادی و معنوی نفوذ می‌کند و پرده ظاهر را کنار می‌زند تا به حقیقت پنهان در ورای آنها دست یابد. (حلی، همان)

مثنوی معنوی و غزلیات این عارف شهیر در عین اینکه دریایی آکنده از جوش عشق و جوشش عرفان است، نقاوه و چکیده فرهنگ و معارف اسلامی و ایرانی را هم در خود جمع دارد. (رادفر، ۱۳۷۲: ۱)

این منظومه که برخی از پژوهشگران آن را بزرگترین اثر عرفانی دنیا در تمام اعصار دانسته‌اند؛ درختی تنومند و پرشاخ و برگ است. بدون تردید، عطر و بوی مرموز و مجهول این شاخ و برگ انبوه، جوینده‌ای را می‌طلبد که در سایه این درخت کشتن بیخ و بسیار شاخ، دمی بیاساید و خود را به رویاهای دلنواز ناشی از شکوه روحانی آن بسپارد. در این صورت، جوینده به دنیای غریبه‌ای وارد می‌شود که با عالم حسی و زندگی روزمره او فاصله بسیار دارد. دنیایی که به او امکان می‌دهد تا واقعیت مزاحم و چالش جوی ادراک حس آخوری را لحظه‌ای از خاطر دور کند و با نفوذ در واقعیت درونی خود، به دنیایی که خاص عارفان و صالحان

است، قدم بگذارد. (زرین کوب، ۱۳۶۴: ۱۲، ۱۳)

اما در میان شاعران ایرانی هیچ‌یک از لحاظ وسعت دامنه تأثیر در خارج از ایران با مولانا برابری نمی‌کند. عمق اندیشه و سلطه معنوی کلام مولانا در سراسر قلمرو فرهنگ فارسی، هندی، عربی و ترکی تقریباً از زمان حیات او آغاز شد و تأثیر شگرفی بر افکار و قلوب مردم و صاحبان اندیشه برجای گذاشت، تا جایی که این تأثیر نه تنها در فلسفه و عرفان، بلکه در ادبیات آن سرزمین‌ها هم کاملاً احساس شد. سال‌ها بعد از درگذشت مولانا دامنه این تأثیر گسترش بسیاری پیدا کرد و به ادبیات کشورهای غربی راه یافت. (رادفر، همان)

از نخستین کسانی که در ادبیات غرب تحت تأثیر مولانا قرار گرفته‌اند، می‌توان به ادوارد گرنویل براون (E.G. Browne ۱۸۶۲-۱۹۲۶) ادیب، خاورشناس و ایران‌شناس مشهور انگلیسی اشاره کرد. او که متولد شهر گلاسترشر و استاد زبان‌های فارسی و عربی دانشگاه کمبریج انگلستان بود، آثاری چند درباره مولانا از جمله: *مشابه داستانی در مثنوی جلال‌الدین رومی درباره پادشاه یهودی که مسیحیان را آزار و شکنجه می‌داد و گزیده اشعار دیوان شمس تبریزی (ویرایش، ترجمه و مقدمه) نوشت.* (گروه مؤلفان و مترجمان، ۱۳۷۶: ج ۲، ۱۸۱، ۱۸۳)

هموطن براون، رینولد الین نیکلسن (R.A. Nicholson ۱۸۶۸-۱۹۴۵م) خاورشناس، ادیب سرشناس و استاد زبان فارسی در «ترینیتی کالج» کمبریج نیز از دوستداران مولانا بود. وی در ۱۸۹۸ م *منتخباتی از دیوان شمس را منتشر کرد.* این کتاب که نخستین نسخه انتقادی از چهل و هشت غزل مولانا و به صورت دوزبانه بود، در ۱۹۵۲ و ۱۹۷۷ م هم تجدید چاپ شد. همچنین نیکلسن ضمن مقاله‌ای که در ۱۹۲۴م در *ضمیمه صد ساله مجله انجمن سلطنتی آسیایی (JRS)*، به چاپ رسانید، برای اولین بار *فیه‌ما فیه* را به غرب شناساند. پس از آن، نمونه‌های کوتاهی از *فیه‌ما فیه* را به انگلیسی ترجمه و منتشر کرد. دیگر اثر او *حکایات دارای معانی عرفانی، منتخباتی از مثنوی جلال‌الدین رومی* نام دارد که در ۱۹۳۱م به چاپ رسیده است. جز آنها، کتاب *ناتمام او درباره مولانا*، پس از مرگش توسط شاگرد وی، آرتور جان آربری (A. J. Arberry) با عنوان *رومی: شاعر و عارف* در ۱۹۵۰م

انتشار یافت. (لونیس، ۱۳۸۴: ۶۸۲، ۶۸۴، ۶۸۵)

دیگر مولانا پژوه انگلیسی، آرتورجان آربری (۱۹۰۵-۱۹۶۹م) است. این خاورشناس و ایران‌شناس صاحب نام که در زمینه تصوف اسلامی و ادبیات فارسی خوش درخشید، در شهر «پورتسموث» (در جنوب انگلستان) به دنیا آمد. وی در دانشگاه کمبریج و پمبروک تحصیل کرد و شاگرد نیکلسن بود. بعدها به کرسی استادی دانشگاه کمبریج و ریاست بخش خاورمیانه در «مدرسه خاورشناسی و مطالعات افریقایی» دست یافت (بدوی، ۱۳۷۵: ۱، ۳). او کتاب‌هایی درباره مولانا نظیر ترجمه رباعیات جلال‌الدین رومی (لندن، والکر، ۱۹۴۹م) و ترجمه فیه مافیه / گفتارهای رومی (لندن، ۱۹۶۱م) را به چاپ رسانید (گروه مؤلفان و مترجمان، ۱۳۷۶: ج ۱، ۴۲، ۴۶، ۴۹). از دیگر آثارش ترجمه دوست حکایت از مثنوی مولانا در دو جلد به نام‌های حکایاتی از مثنوی و حکایاتی دیگر از مثنوی (لندن، آلن و یونین، ۱۹۶۱ و ۱۹۶۳ م)؛ گزیده‌ای مفصل از معارف بهاء ولد (مندرج در کتاب ابعاد تمدن اسلامی در آینه متون اصلی (نیویورک، س. بارنز؛ لندن، آلن و یونین، ۱۹۶۴ م)؛ غزلیات عرفانی رومی^(۱) (لندن، آلن و یونین؛ شیکاگو، انتشارات دانشگاه شیکاگو، ۱۹۶۸ و ۱۹۷۲ م) و غزلیات عرفانی رومی^(۲) (شیکاگو، دانشگاه شیکاگو ۱۹۷۹ و ۱۹۹۱ م) را می‌توان ذکر کرد. (لونیس، ۱۳۸۴: ۶۸۷، ۶۸۸)

سر جیمز ویلیام ردهوس (Sir J.W.Redhouse ۱۸۱۱-۱۸۹۲ م) انگلیسی نیز از دیگر پژوهشگران در زمینه احوال و آثار مولانا بود. وی مثنوی مولانا (خداوندگار ما) جلال‌الدین محمد الرومی؛ دفتر اول، همراه با شرح احوال و اعمال سراینده آن، جانشینان و فرزندان وی؛ و گزیده حکایات (لندن، تروبنر، ۱۸۸۱ م) در بیان احوال آنان که نگارنده تاریخ زندگی ایشان مولانا شمس‌الدین احمد الافلاکی العارفی جمع‌آوری کرده است، را به چاپ رسانید. ترجمه او از مثنوی به رغم کاستی‌های آن، در ایجاد علاقه دیگران به این منظومه تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر جای گذاشت. (همو، ۷۴۵، ۷۴۶)

ا. ه. پالم (E. H. Palmer) خاورشناس انگلیسی، قطعات آغازین مثنوی مولانا را ترجمه کرد و آن را در کتاب کوچکی با عنوان نوای نی به چاپ رسانید.

نمود معنوی مولانا در ادبیات غرب ۳۷۳

هموطن وی، ا. ه. وینفیلد (E. H. Whinfield، ۱۸۳۶-۱۹۲۲ م) هم‌گزیده‌ی مثنوی و ترجمه‌ی منظوم آن را به وسیله‌ی انتشارات شرقی منتشر کرد (براون، ۱۳۵۱: ۲۰۵، ۲۰۶). برگردان وی که شامل حدود ۳۵۰۰ بیت از مثنوی است، در ۱۹۹۶ م/ ۱۳۷۵ ش در شمار مجموعه میراث زبان فارسی برای انگلیسی‌زبانان ایران در تهران تجدید چاپ گردید. ترجمه‌ی وینفیلد در امریکای شمالی با عنوان تعالیم رومی انتشار یافته است (لونس، ۱۳۸۴: ۷۴۷، ۷۴۸).

از دیگر مولانا‌پژوهان انگلیسی می‌توان سر ویلیام جونز (Sir. W. Jons، ۱۷۴۶-۱۷۹۴ م) را نام برد. او در کتاب‌های خود به نام‌های فهرست ارزشمندترین کتاب‌های زبان فارسی و دستور زبان فارسی به مثنوی مولانا اشاره دارد. جز او بسیاری دیگر از پژوهشگران، نویسندگان و شاعران انگلیسی هم تحت تأثیر مولانا و افکار وی آثاری پدید آورده‌اند که از میان آنان می‌توان به ساموئل رابینسون (S. Robinson، ۱۷۹۴-۱۸۸۴ م) از اهالی اسکاتلند و مؤلف شعر فارسی برای خوانندگان انگلیسی، چارلز ادوارد ویلسون (Ch. E. Wilson) مترجم دفتر دوم مثنوی (لندن، ۱۹۱۰ م)، ویلیام هیستی (W. Hastie)، نویسنده‌ی کتاب جشنواره بهار از دیوان جلال‌الدین (گلاسکو، ۱۹۰۳ م)؛ لونی‌استوارت کاستلو (L.S. Costello) مؤلف باغ‌رز فارسی (لندن، ۱۸۴۵ م)، آرتور سیمونز (A. Symons، ۱۸۶۵-۱۹۴۵ م) شاعر استعاره‌پرداز و سراینده‌ی «درویش چرخان» (مجله‌ی ساتردی ری ویو، ش ۹۴، دسامبر ۱۹۰۲ م؛ نشریه‌ی لیونینگ ایج، ش ۲۳۶، ۲۱ فوریه ۱۹۰۳ م)؛ جیمز الری فلیکر (J. E. Flecker، ۱۸۸۴-۱۹۱۵ م) شاعر مشهور و سراینده‌ی «عاشق جلال‌الدین» و کولین گاربت (C. Garbett، ۱۸۸۱-؟) مترجم تعدادی از غزلیات مولانا با عنوان شمس تبریز (کیپ تاون، ۱۹۵۶ م) اشاره کرد. (همو، ۶۷۸، ۷۴۶، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۶۰، ۷۶۲)

در میان آلمانی‌ها، نخستین بار دو والنبرگ (J. de wallenbourg) ضمن اقامت شش ساله‌ی خود در استانبول به ترجمه‌ی مثنوی دست زد، اما اثرش در آتش‌سوزی «پرا» در ۱۷۹۹ م/ ۱۲۱۳-۱۲۱۴ ق نابود گردید. فردریش روکرت (F. Rückert، ۱۷۸۸-۱۸۶۶ م) شاعر و خاورشناس سرشناس آلمانی‌الصل و ساکن اتریش، در

۱۸۲۰م تعداد چهل و چهار غزل از مولانا را به نام *غزلیات* ترجمه و چاپ کرد. وی در ۱۸۳۶ م / ۱۲۵۱-۱۲۵۲ ق مجموعه دیگری را با همین عنوان انتشار داد که به‌زعم بعضی شامل اشعار اصیل آلمانی و به اعتقاد برخی دیگر، بازتاب مطلق روح مولانا بود. (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۳۸، ۵۴۱، ۵۴۲)

خاورشناس و ادیب دیگر آلمانی، هلموت ریتز (H. Ritter، ۱۸۹۲-۱۹۷۱م) نام داشت که در *دایرةالمعارف اسلام*، مقاله‌هایی درباره احوال بسیاری از مشایخ صوفیه عرب و ایرانی از جمله مولانا جلال‌الدین رومی نوشت (بدوی، ۱۳۷۵: ۱۸۵، ۱۸۸). وی همچنین سلسله مقالاتی درباره مولانا را در *مجله انجمن شرق‌شناسی آلمان* به چاپ رسانید. از جمله این مقالات، پژوهشی درباره منابع آرای عرفانی مولانا بود. جز این مقالات، ریتز مقاله‌هایی هم با عنوان «هیجده بیت آغازین مثنوی» (۱۹۳۳م)؛ «سرگذشت مولانا و ایران او» (۱۹۴۲م) و «آثار تازه‌تر مولانا جلال‌الدین» چاپ و منتشر کرد. (لویس، ۱۳۸۴: ۶۹۷، ۶۹۸)

خانم آنه ماری شیمل (A. Schimmel، ۱۹۲۲-۲۰۰۳م) خاورشناس و مولانا‌پژوه آلمانی نیز سهم بزرگی در معرفی افکار مولانا به غربی‌ها داشت. او از مریدان و دوستاناران مولانا بود و آثار متعددی درباره مراد خود به یادگار گذاشت که شکوه شمس، سیری در افکار و آثار مولانا جلال‌الدین (ترجمه فارسی حسن لاهوتی، تهران) گردآوری‌گرفته‌ای از غزلیات مولانا با عنوان *نوای نی* (۱۹۴۸م)؛ *گفتار جلال‌الدین رومی* (۱۹۴۹م) و *ترجمه و شرح و تفسیر منتخباتی از دیوان اشعار مولانا جلال‌الدین رومی* (۱۹۶۴م) را می‌توان یاد کرد (شفا، ۱۳۴۸: ج ۱، ۴۶۷، ۴۶۹، ۵۰۶). ترجمه *فیه‌ما‌فیه* به آلمانی — که یکی از بهترین و روان‌ترین برگردان‌های متون کلاسیک فارسی تاکنون به‌شمار می‌رود — از روی نسخه چاپ تهران، به‌ویژه نسخه استاد فروزانفر؛ *من بادم و تو آتش* (کلن، ۱۹۸۷م)، در زندگانی و تحلیل آثار مولانا جلال‌الدین — که تا ۱۳۷۱ ش شش بار تجدید چاپ شده است — و تأثیرات اندیشه مولانا جلال‌الدین رومی در شرق و غرب، به ترکی (آنکارا، ۱۹۶۳م) از دیگر پژوهش‌های شیمل درباره مولانا است. (ناقد، ۱۳۷۱: ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۷، ۱۴۰-۱۴۱)

پژوهشگر آلمانی، هانس هاینریش شدر (H.H. Schaeder) مقاله مفصلی

درباره شعری از مولانا در ارتباط با مفهوم انسان کامل (۱۹۲۵م) نوشت. مقاله او تحلیلی از تصویر شعری «ساقی» و «ساغر» به ویژه در غزل شماره ۲۳۹۵ دیوان شمس است. از هموطن جوان او گوستاو ریشر (G. Richter ۱۹۰۶ - ۱۹۳۹م) نیز که در زمینه شرق‌شناسی در دانشگاه برسلاو تحصیل می‌کرد، سه سخنرانی با عنوان سبک فارسی جلال‌الدین رومی (۱۹۳۳م) در یک مجموعه انتشار یافت (لوئیس، ۱۳۸۴: ۷۲۶، ۷۲۷). گئورگ روزن (G. Rozen)، خاورشناس شهیر آلمانی نیز در زمره کسانی است که گزیده‌های از مثنوی مولوی را از فارسی به آلمانی برگردانید و در ۱۸۴۹م آن را منتشر کرد. اثر وی یکی از کهن‌ترین گزیده‌های مثنوی به‌شمار می‌رود. والتر فون در پورتن هم بر اساس نسخه فارسی چاپ نیکلسن (Nicholson)، بیت‌های ۱۹۲۳ تا ۲۹۳۳ مثنوی را به آلمانی برگردانید و در ۱۹۳۰م آن را انتشار داد. (کتاب ماه ادبیات و فلسفه، ۱۳۸۲: ۱۲۱)

گفتنی است که هرمان اته (H. Ethe) ادیب و خاورشناس مشهور آلمانی در اثر خود به نام Grundriss der Iranischen Philologie (۱۸۹۸-۱۹۰۲م/۱۳۱۵-۱۳۱۹ق) مولانا را به صفت «بزرگترین شاعر عارف شرق و در عین حال بزرگترین شاعر وحدت وجودی سراسر گیتی» ستوده است. (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۴۴)

گوته (۱۸۳۲ - ۱۷۴۹م Gotte) از شاعران و بزرگان ادب آلمان هم گفتاری در تجلیل از مقام مولوی دارد. او مولانا رومی را شاعر روح و خدا خوانده است. به زعم گوته، رومی کوشید تا مشکلات درونی و برونی و گرفتاری‌های دنیای واقع و روح بشر را از طریق روح و معنا و نه از راه استدلال و منطق، حل کند. همچنین، گوته می‌گوید که رومی به وظیفه یک شاعر واقعی که همانا درک زیبایی و انعکاس آن است، عمل کرده و به کمک توانایی‌های خود به سراغ خداوند که زیباترین و ستایشگرترین در دنیا است، رفته است. این همان سر اصلی شور عجیبی است که در تمام آثار مولانا رومی درآمیخته و آن مرد بزرگ و همه چیزش را با وجود ازلی پیوند زده است. (مشیر سلیمی، ۱۳۳۷: ۱۰۵، ۱۰۶)

خاورشناسان و پژوهشگران آلمانی‌زبان اتریشی هم آثاری درباره مولانا به دنیای ادبیات عرضه کرده‌اند که از میان آنان ژوزف فون هامر پورگشتال

(J.V.H.Purgstall ۱۷۷۴-۱۸۵۶م) از شهرت بیشتری برخوردار است. وی که از ستایشگران بزرگ مولانا به شمار می‌رفت، ابتدا قطعاتی گزیده از مثنوی را در نشریه گنجینه‌های خاورزمین — نخستین نشریه علمی خاورشناسی به زبان آلمانی — انتشار داد. پس از آن در کتاب خود با عنوان *تاریخ ادبیات ایران* به تفصیل مطالبی درباره مولانا و مثنوی او نوشت (ص ۱۶۳ به بعد). همچنین او نخستین کسی بود که به اهمیت والای دیوان شمس پی برد. ترجمه‌هایی که پورگشتال در همین کتاب از دیوان شمس و مثنوی عرضه کرده، اگرچه ارزش شاعرانه ندارد، اما اولین تأثیر تمثیل‌پردازی و قدرت سوزان اشعار غنایی مولانا را به خوبی نشان می‌دهد. (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۳۸، ۵۳۹)

پورگشتال در ۱۸۵۱ م گزارشی شش جلدی درباره تفسیر ترکی مثنوی جلال‌الدین رومی را که در ۱۸۳۵م/۱۲۵۱ق در قاهره به چاپ رسیده بود، در وین منتشر کرد (شفا، ۱۳۴۸: ج ۱، ۱۳۳۵). او حتی به سرودن یک «مثنوی» پرداخت؛ در این کتاب — که هنوز انتشار نیافته — مولانا نقش اصلی را بازی می‌کند و در آن جمله‌هایی از مثنوی معنوی کلمه به کلمه آورده شده است. (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۴۳)

دیگر اتریشی علاقمند به اشعار مولانا، ونسان فون روزن ویگ شوانا (V.V.R. Schwannau) خاورشناس مشهور بود که هفتاد و پنج غزل مولانا را با عنوان *دیوان بزرگترین شاعر عارف ایرانیان، جلال‌الدین رومی، گلچین کرد و متن فارسی آنها را همراه با حواشی و ترجمه آلمانی خود به چاپ رسانید*. اگرچه ترجمه‌های روزن ویگ شوانا بسیار دلکش و آهنگین است، اما نیکلسن آنها را حاوی خطاهای ویرایشی و تفسیرهای نادرست می‌داند. (لونس، ۱۳۸۴: ۷۳۸)

پژوهشگران فرانسوی نیز از دوستان آثار مولانا بوده‌اند. خاورشناس و ادیب فرانسوی به نام کلمان هوار (C. Huart ۱۸۵۴-۱۹۲۶م) نخستین کسی بود که *مناقب العارفین احمد افلاکی* را با عنوان *پیران درویش چرخ‌زن* به زبان فرانسه برگرداند. (پاریس، ۱۹۱۸-۱۹۲۲م).

لویی ماسینیون (L. Massignon ۱۸۸۳-۱۹۶۲م) خاورشناس و اسلام‌شناس شهیر فرانسوی هم در شمار کسانی بود که از مولانا تأثیر بسیار گرفت؛ چنان‌که

آثار این تأثیرپذیری در کتابی که دربارهٔ حلاج (و ۹۲۲م/۳۰۹ ق) عارف شهید ایرانی نوشت، به خوبی دیده می‌شود. در سال‌های اخیر، خانم اوا میروویچ (A. Meyerovitch) شرح حالی از این پیر بزرگ فراهم آورده که اساساً بر مفاهیم فلسفی آثار مولانا تأکید دارد. او اخیراً فیه مافیه مولانا را نیز ترجمه کرده است. (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۲۵)

موریس بارس (M. Barrés، ۱۸۶۲-۱۹۲۳م) سیاستمدار و رمان‌نویس فرانسوی که به عرفان علاقهٔ بسیاری داشت، در سفرنامه‌اش با عنوان جست‌وجو در سرزمین‌های ناخوار به اطلاعاتی که از طریق درویش مولویه دربارهٔ مولانا کسب کرده بود، اشاره دارد (لویس، ۱۳۸۴: ۶۳۸). وی در ستایش از جایگاه والای مولوی می‌گوید که شرح حال هیچ شاعری در تاریخ جهان از لحاظ شایستگی با احوال مولانا قابل مقایسه نیست. به قول بارس، او خود پس از آشنایی با زندگانی جلال‌الدین مولوی دریافت که شخصیت‌های شعری و ارکان ادب جهان نظیر: دانه، شکسپیر، گوته و هوگو همه از دیدگاه وی در قیاس با مولوی چون کودکان مکتبی هستند، زیرا که در هیچ یک از آنان، چیزی که تا امروز و قرن‌ها پس از مولوی با شور و جذبهٔ عجیب و فراتر از زمان وی قابل مقایسه باشد، ندیده است. (مشیر سلیمی، ۱۳۳۷: ۱۰۶، ۱۰۹)

همچنین، ریموند رانفر (R. Renefer، ۱۸۷۹-۱۹۵۷م) صورتگر، هنرمند و نویسندهٔ فرانسوی که مطالب خود را با نام مستعار «میریام هاری» (M. Harry) می‌نوشت، احتمالاً از طریق کتاب بارس با مولانا آشنا گردید و شرح حال او را با عنوان عارف چرخ زن و شاعر (پاریس، ۱۹۴۷ م) تحریر کرد.

پیر رابین (P. Robin) ادیب فرانسوی نیز بر اساس رسالهٔ تحقیقی پژوهشگر ترک تیمورتاش، با عنوان مکتب عرفان جلال‌الدین رومی (۱۹۵۲م)، مقاله‌ای به نام «جلال‌الدین الرومی، عارف شاعر و چرخ‌زن» در نشریهٔ فرهنگی کایه دوسود (اوت ۱۹۵۵م) به چاپ رسانید. (لویس، ۱۳۸۴: ۷۰۰، ۷۰۱)

یکی دیگر از مولوی پژوهان فرانسوی، خانم اوا دو ویترای مه میروویچ (A.D. Memirovich، ۱۹۰۹-۱۹۹۸م) است. او که در اسلام‌شناسی شهرت بسیاری در دنیا داشت، ابتدا کاتولیک بود و سپس به اسلام گروید. دوویترای مه میروویچ

به مکه مشرف شده و عضو مؤسس و نایب رئیس انجمن فرانسوی اسلام و غرب بود. وی آثار مختلفی درباره جلال‌الدین رومی به فرانسوی برگردانیده است. (کتاب ماه دین، ۱۳۷۸: ۳۷)

محققان ایتالیایی هم در تأثیرپذیری از مولانا بی بهره نمانده‌اند که از میان آنان می‌توان الساندو بوزانی/بانوزانی (A. Bausani، ۱۹۲۱م - ؟) خاورشناس سرشناس، دارنده فوق دکتری زبان و ادبیات فارسی و استاد سابق دانشگاه رم را نام برد. او مقاله‌های ارزشمندی با عنوان «اندیشه‌های دینی مولانا جلال‌الدین رومی» و «جلال‌الدین رومی بن بهاء‌الدین سلطان‌العلماء ولدین حسین بن احمد خطیبی» را به دوستان مولانا عرضه کرد. (گروه مؤلفان و مترجمان، ۱۳۸۲: ج ۲، ص ۱، ۲، ۶)

دیگر خاورشناس ایتالیایی، جان روبرتو اسکارچیا (J.R. Scarcia، ۱۹۳۳م - ؟) شاگرد بوزانی در کلاس‌های درس فارسی دانشکده ادبیات دانشگاه رم نیز به مولانا توجه داشته است. او که بلافاصله پس از فراغت از تحصیل به عنوان مرتبی زبان و ادبیات ایتالیایی در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران به تدریس مشغول شد، مقاله‌ای به زبان ایتالیایی با عنوان «رومی» (دایرة‌المعارف هنرها، لموزه، دسامبر ۱۹۶۷م، صص ۲۸۲ تا ۲۸۳) به چاپ رسانید. خانم بیانکاماریا اسکارچیا آمورتی (B.M.S. Amorti)، اسلام‌شناس و ایران‌پژوه ایتالیایی افزون بر پژوهش درباره برخی متون شیعی نظیر آثار خواجه نصیرالدین طوسی و دیگران، مطالبی درباره عرفان مولانا در چاپ *نی‌نامه* عبدالرحمان جامی، نوشته است. (امیری، ۱۳۷۶: ۲۶۹، ۲۸۹، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۷)

اما تأثیر مولانا بر بزرگان و اندیشمندان کشور سوئیس نیز قابل تأمل است. به طور نمونه، یوهان کریستوفر بورگل (J. Ch. Bürgel) اسلام‌شناس و ایران‌پژوه سوئیسی با انتشار گلچین ادبی خود به نام نور و رقص (برن، ۱۹۷۴م/۱۳۹۴ق) علاقه عمیق خود را به آثار و اشعار مولانا نشان داده است (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۴۹). او همچنین کتاب‌های دیگری درباره آثار مولانا جلال رومی به آلمانی چاپ و منتشر کرده که ترجمه تحت‌اللفظی ۱۰۰ رباعی از مولانا با عنوان *نقش خیال دوست* - ظاهراً مترجم نام کتاب را از یکی از رباعیات مولانا با همین عنوان برگرفته - با استفاده از نسخه استاد بدیع‌الزمان فروزانفر و ترجمه گزیده غزلیات و رباعیات دیوان کبیر

(آلمان، انتشارات ۲۰۰۳، C.H.Beck م) از آن جمله‌اند. (ناقد، ۱۳۸۲: ۱۱۸)

دیگر اندیشمند سوئیسی که از مولانا تأثیر پذیرفته، فریتز مایر (F. Meier، ۱۹۱۲-۱۹۹۸م) نام دارد. این خاورشناس بزرگ کتاب مفصلی با عنوان *بهاء‌ولد* (لیدن، بریل، ۱۹۸۹م) نوشت که در آن بیش از دیگر غربی‌ها، دقایقی در ارتباط با زندگی‌نامه و معارف الهی پدر مولانا و از این رهگذر، نکاتی در ارتباط با سرگذشت و تعالیم خود مولانا را شرح داده است. این کتاب نخستین بار توسط مریم مشرف با عنوان *بهاء‌ولد، زندگی و عرفان او* (تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۲ش) و سپس به وسیله مهر آفاق بایبوردی - شاگرد و مترجم آثار دیگر مایر - به نام *بهاء‌ولد والد مولانا جلال‌الدین* (تهران، سروش، ۱۳۸۳ش) ترجمه و چاپ گردید. افزون بر این، مایر به مناسبت هفتصدمین سال درگذشت مولانا، اقدام به نوشتن یک مقاله تحقیقی کرد. (لوئیس، ۱۳۸۴: ۶۹۶، ۶۹۷)

نخستین بار، ترجمه بعضی غزلیات مولوی به زبان چکی توسط P. Hajek و دکتر Jan Aksamit در اوایل ۱۳۱۲-۱۳۱۳ق/۱۸۹۵م به چاپ رسید. برخی از رباعیات مولانا نیز به وسیله ورا کویبچکوا (V.Kubichkova) به چکی ترجمه شد. جز آنان، I. Kupec در ۱۹۶۲م در *Perly a ruze* براتیسلاوا غزلی از مولانا را با اقتباس آزاد به زبان اسلاو ترجمه کرد. همچنین رودلف دوراک (R.Dvorak) در ۱۹۰۴م مقاله ای در باب مولانا نگاشت. در سوئد، ترجمه مثنوی به زبان سوئدی توسط آکسل اریک هرملین (Ax. E.Hermelin) در چهار جلد در لوند (Lund) میان ۱۹۳۲ - ۱۹۳۶م چاپ و منتشر شد.

ترجمه منظوم یکی از سروده‌های مولانا توسط مسینیسکی (Micisnski) نیز الهام بخش آهنگساز عصر حاضر لهستان، ای. زیمانوسکی (I.Symanovsky) در ساخت سمفونی او با عنوان «ترانه شب» گردید. (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۴۶، ۶۹۶، ۶۹۷)

در مجارستان ساندور کیگل (S.Kégl) در ۱۹۰۷م نخستین اثر ترجمه‌ای ملخص از آثار مولانا را در بوداپست انتشار داد. برخی از مآخذ، این اثر را به عنوان ترجمه منتخبی از مثنوی قلمداد کرده‌اند. (افشار، ۱۳۴۹: ۱۱۴)

در نروژ نیز بخش‌هایی از مثنوی مولانا در نیمه دوم سده نوزدهم و نیمه اول سده بیستم میلادی به زبان نروژی چاپ و منتشر شد. (شفا، ۱۳۴۸: ج ۲، ۳۲۸) امروزه، برگردان‌هایی از تک اشعار مولانا تقریباً به تمام زبان‌های اروپایی در دسترس است. ترجمه‌های کامل یا مختصر مثنوی حتی به زبان هلندی نیز وجود دارد. از میان ترجمه‌های هلندی می‌توان به اثر رون. برکل بویز (R.V.Brakell-- Buys) که در ۱۹۵۲م به چاپ رسید، اشاره کرد. (شیل، ۱۳۶۷: ۵۴۶، ۶۹۶) پژوهشگران روسی هم از دست‌اندرکاران ترجمه آثار و یا شرح حال مولانا جلال‌الدین بوده‌اند. یکی از ترجمه‌های روسی مثنوی به وسیله ن. مارینوویچ (N.Marinovich) در ۱۹۱۷م در سن پترزبورگ صورت گرفته است. (شفا، ۱۳۴۸: ج ۲، ۳۲)

خلاقیت و آثار جلال‌الدین رومی در دوران حکومت شوروی نیز تا حدودی توجه خاورشناسان آن سرزمین را به خود جلب کرد. چنان‌که تمثیل‌های رومی به وسیله ا. استاریکوف (A.Staikov ۱۸۹۲-۱۹۶۲م) خاورشناس برجسته به روسی برگردانیده شد و در مجموعه «خاور» (ب، ۱۹۲۵م) و همچنین به شکل کتابهای مستقل با مقدمه ل. کلیموویچ در شهر دوشنبه (۱۹۴۹م) و با مقدمه ن. عثمانوف در مسکو انتشار یافت. (کورتسوا، ۱۳۴۱: ۴۶)

بوگدانف (Bogdanov) رباعیات مولانا جلال‌الدین را به روسی برگردانیده و آن را در ۱۹۳۵م در مسکو به چاپ رسانید.

همچنین در ۱۹۵۷م، اثری با عنوان *جلال‌الدین رومی*، برگردان ولادیمیر درژاوین (V. Derzhavin ۱۹۰۸-؟) با مقدمه ن. عثمانوف در نشریه مرکز انتشارات دولتی آثار ادبی در مسکو به چاپ رسید. جز آن، ترجمه دیگری از درژاوین به نام *اشعار جلال‌الدین رومی* با مقدمه ای.ای. برتلس (E.E.Bertles) در ۱۹۶۳م در مسکو چاپ و منتشر شد.

در ۱۹۶۵م نیز ن. ف. عادل اف رساله دکتری خود را در رشته فلسفه با عنوان *اندیشه‌های فلسفی مولانا جلال‌الدین رومی* در مسکو به چاپ رسانید (شفا، ۱۳۴۸: ج ۱، ۱۲۵۰، ۱۲۸۴-۱۲۸۵، ۱۲۹۷ و ج ۲، ۳۲). سال‌ها بعد، در ۱۹۷۲م رادیچ فیش شرح

احوال مولانا را به زبان روسی در مسکو منتشر کرد. این زندگینامه به طرز جالب و شایسته‌ای نگاشته شده است (شیمل، ۱۳۶۷: ۵۴۶). ناوم گرُبْنیف (N.Grebnev) روسی هم گزیدهٔ مثنوی، شامل ۲۷۰ صفحه از اشعار مثنوی را به زبان روسی برگردانیده و آن را همراه مقدمهٔ مفصلی از ا.اف. اکیموشکین (Akimushkin O.F.) دربارهٔ تصوف و مولانا چاپ و منتشر کرد (مسکو، ۱۹۸۶م). (لویس، ۱۳۸۴: ۸۱۷)

اشعار مولانا به چندین روایت اسپانیایی نیز منتشر و چاپ شده است. گزیده‌هایی از مثنوی ابتدا در ۱۹۸۲ در مکزیکو جزو «آثار کلاسیک ادبیات» با عنوان مثنوی جلال‌الدین رومی منتشر شد. این کتاب با ترجمهٔ، اقتباس و مقدمهٔ اسکار زوریللا (O. Zorilla) همراه روایت‌های اسپانیایی خانم ماریا انجلس گنزالس (M. A. Gozales) چاپ و انتشار یافت. پس از آن، گزیدهٔ دیگری از مثنوی در ۱۹۹۸م در بارسلونا به چاپ رسید. جز آنها گزیده‌هایی از غزلیات دیوان مولانا هم با برگردان اسپانیایی کارمن لیانو (C. Liano) به نام دیوان شمس تبریزی در ۱۹۹۵م در مادرید چاپ و منتشر گردید. (همو، ۸۱۳، ۸۱۴)

اما در امریکا، مولانا نه تنها در آثار شاعران، بلکه در کار هنرمندان این سرزمین تأثیر زیادی برجای گذاشته است. مثلاً، رالف والدو امرسون (R.W. Emerson ۱۸۰۳-۱۸۸۲م) ادیب و فیلسوف امریکایی در نسخه‌ای خطی که پس از مرگش منتشر شد، ابیاتی از مولانا را بدون اسناد ترجمه کرده و آن را «روح» نامیده است. ای. وی. دلبیو. جکسون (A.V.W. Jackson ۱۸۶۲-۱۹۳۷م) استاد زبان‌های هند و ایرانی دانشگاه کلمبیا مجموعه‌ای را با نام بهترین ادبیات جهان، کهن و جدید (نیویورک، پیل، ۱۸۹۶م) منتشر کرد که چندین بار تجدید چاپ شد. جلد ۳۲ این مجموعه به مولانا اختصاص یافته و جکسون در آن افزون بر نمونهٔ ترجمهٔ خود از مثنوی، چند گزیده از مثنوی با ترجمه‌های ردهوس، رابینسون و ویلسون را آورده است. (همو، ۷۴۲، ۷۵۴)

ناتان هاسکل دُل (N.H. Dole ۱۸۵۲-۱۹۳۵م) امریکایی نیز که ادیب ساکن بوستون و ناشر آثار بسیاری از نویسندگان و شاعران امریکا و همچنین مترجم آثار

چهره‌های برجسته ادبیات جهان بود، با همکاری پل واکر دو مجلد از سروده‌های شاعران ایران، از جمله ترجمه‌های وینفیلد از مثنوی را با عنوان *گل‌هایی از شاعران ایران* گردآوری کرد.

مولانا در میان شاعران نوپرداز و خوش‌قریحه آمریکا از جمله رابرت ادوارد دانکن (R.E. Duncan ۱۹۱۹-۱۹۸۸م) نیز طرفداران بسیاری را به دست آورد. دانکن که بیشتر اشعارش را به صورت گلچین ادبی به چاپ می‌رساند، اشعاری در وصف جسی کالینز (J. Collins) نقاش سرود و آن را به تقلید از مولانا جلال‌الدین، «سیر نغمه‌نی» نامید. این سروده اگرچه ترجمه غزل خاصی از مولانا نیست، اما نشان می‌دهد که سراینده آن با روح و آهنگ کلام و شیوه سخن در غزلیات مولانا آشناست یا بر آن بصیرت قلبی دارد. همچنین به نظر می‌رسد که این شعر دانکن نزدیک‌ترین و شبیه‌ترین شعری باشد که بر اثر خواندن غزلیات فارسی مولانا و به تقلید از وی، در زبان انگلیسی سروده شده است. (همو، ۷۵۳، ۷۶۵، ۷۶۶)

رابرت الوود بلای (R.E. Bly ۱۹۲۶م-؟) شاعر معاصر و مشهور آمریکایی که دارای علایق معنوی و روحانی بود، با همکاری دوستش کالمن بارکس اشعاری از مولانا را با عنوان *شب و خواب* در قالب شعر انگلیسی ریخت و آن را در ۱۹۸۱م به چاپ رسانید. دو سال پس از آن، بلای جزوه کوچکی شامل ترجمه‌های خود از غزل‌های مولانا را با عنوان *چو انگورها باده گردد* وارد بازار کتاب کرد. این جزوه در ۱۹۸۶م تجدید چاپ شد. همچنین بلای با همکاری بارکس روایت‌هایی را از سروده‌های مولانا بر روی نوار ضبط کرد که از آن جمله کاستی حاوی شعرخوانی به همراه موسیقی و با عنوان «غزل‌های رومی» در ۱۹۸۹م بود. (همو، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲)

دیگر شاعر معاصر آمریکایی، کالمن براین بارکس (C.B. Barks ۱۹۳۷م-؟) که پیش‌تر از او یاد شد، نیز در جرگه مولوی پژوهان قرار دارد. این استاد بازنشسته دانشگاه جورجیا که دارای مدرک دکتری رشته زبان انگلیسی است، تا پیش از ۱۹۷۶م نام مولوی را ننشیده بود. در این سال، رابرت بلای دوست شاعرش برگردان کهن انگلیسی از اشعار مولوی توسط آربری و نیکلسن را در اختیار بارکس گذاشت

تا وی ترجمه‌ای جذاب‌تر، روشن‌تر و هماهنگ‌تر با اصل شعر ترتیب دهد. بارکس برای این منظور ابتدا از جون موین (J. Moyne) برای ترجمه ساده و تحت‌اللفظی سروده‌های مولوی کمک گرفت. سپس مدت هفت سال به بازنویسی اشعار مولوی پرداخت تا که در ۱۹۸۴م آنها را در یک مجموعه کوچک با عنوان *راز آشکار* منتشر کرد. از این کتاب و دیگر ترجمه‌های اشعار مولانا توسط بارکس تاکنون در حدود نیم میلیون نسخه در امریکا به فروش رفته است (کاووسی حسینی، ۱۳۸۵: ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲). گذشته از مشکلاتی که در ارتباط با دقت و صحت و سند اشعار در آثار بارکس وجود دارد، او توانسته است افراد بسیاری را برای شنیدن سروده‌های مولانا به جلسات طرب‌انگیز خود جلب کند. سلسله شعرهای رومی بارکس نیز شامل کتابی به نام *رومی مصور* (نیویورک، ۱۹۷۷م) است. از دیگر آثارش می‌توان *گزیده‌ای از اشعار رومی* را نام برد. (لوئیس، ۱۳۸۴: ۷۷۶، ۷۸۰)

ویلیام استنلی مروین (W.S. Merwin - ۱۹۲۲م-؟) نیز که از شاعران برجسته امریکا به‌شمار می‌رود، با همکاری پژوهشگری به نام طلعت هالمن (T. Halman) پنج شعر از مولانا را در کتابی با عنوان *دریچه باختر* به زبان انگلیسی به چاپ رسانید.

شاعر، نویسنده، منتقد و استاد بزرگ دانشگاه کالیفرنیا یوس آنجلس (UCLA) جاسکا فردریک کسلر (J.F. Kessler - ۱۹۲۹م - هم ظاهراً در ۱۹۷۴ م/۱۳۵۳ش هنگام تصدی پست کارشناسی وزارت امور خارجه در ایران با سروده‌های مولانا آشنا شد. او برای ترجمه بخش‌هایی از *مثنوی معنوی* از بنانی، استاد ادبیات فارسی یاری گرفت. نمونه برگردان آنان از این منظومه در کتاب *ترجمه شرق و غرب* (صص ۱۸۳-۱۸۴) آمده است.

جاناتان استار (J. Star) دانش‌آموخته دانشگاه هاروارد امریکا در رشته ادیان و معماری شرق نیز مانند دیگر پژوهشگران یاد شده، با یاری یک ایرانی به‌نام شهرام شیوا نخستین کتاب رومی خود را با عنوان *گلشنی آن سوی فردوس* (نیویورک، ۱۹۲۲ م) منتشر کرد. اثر دیگر استار مجموعه‌ای به‌نام *رومی: در آغوش معشوق* (نیویورک، ۱۹۷۷م) است. (همو، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹)

فرانکلین دین لوئیس (F.D.Lewis) دارنده دکتری زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه شیکاگو و دانشیار تمام‌وقت زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اموری (Emory) در شهر آتلانتای ایالت جورجیا، یکی از برجسته‌ترین شیفتگان ادب و عرفان فارسی و مولوی‌پژوهان امریکایی است. وی در دهه ۱۹۷۰م پس از آشنایی با اندیشه‌های لاهوتی مولانا به وی دل بست و به مطالعه پژوهش‌های براون، نیکلسن و آربری درباره مولانا و آثار وی روی آورد. سپس خود تحقیقاتی را برای شناخت مولانا از منظر واقعیات تاریخ آغاز کرد و ثمره تلاش‌های چندین ساله‌اش را در کتابی با عنوان *مولانا، دیروز تا امروز، شرق تا غرب* جای داد. در این اثر، لوئیس کوشیده شرح زندگانی، افکار و اندیشه‌های مولانا را از زاویه حقایق تاریخی به‌دست دهد. همچنین وی تلاش دارد تأثیر افکار و آثار مولانا بر متفکران، نویسندگان، هنرمندان و حتی سیاستمداران شرق و غرب را نمایان کند. در واقع، کتاب حجیم لوئیس را می‌توان دایرة‌المعارف مولانا پنداشت. این اثر توسط پژوهشگر و مترجم زبردست ایرانی، حسن لاهوتی به فارسی برگردانیده شده است. (ناقد، ۱۳۸۳: ۵۰، ۵۱، ۵۲)

یکی دیگر از رومی‌نویسان امریکایی دیپک چوپرا (D.Chopra) نام دارد که رئیس مؤسسه «نیرومندی انسان و شفابخشی جسم و جان» در شهر سن دیاگو و مدیر برنامه‌های آموزشی «بنگاه بهزیستی چوپرا» در شهر لاجولا (در ایالت کالیفرنیا) است. او در ۱۹۹۸م کتاب *عاشقانه‌های رومی* را منتشر کرد. چوپرا توسط یک ایرانی به‌نام فریدون کیا با اشعار مولانا آشنا شد. (لوئیس، ۱۳۸۴: ۷۹۵، ۷۹۶)

از آنجا که مولانا پژوهان بسیاری از غرب برخاسته‌اند، برای پرهیز از زیاده‌گویی، از ذکر احوال و آثار سایر آنان صرف‌نظر می‌شود.

کتابنامه

- اسلامی ندوشن، محمدعلی. ۱۳۷۷. *باغ سبز عشق* (گزیدهٔ مثنوی)؛ همراه با تأمل در زندگی و اندیشهٔ جلال‌الدین مولوی. چ ۱، تهران: یزدان.
- افشار، ایرج. ۱۳۴۹. *راهنمای تحقیقات ایرانی*. تهران: مرکز بررسی و معرفی فرهنگ ایران.

- امیری، کیومرث. ۱۳۷۶. *زبان فارسی در جهان؛ ایتالیا*. تهران: دبیرخانه شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بدوی، عبدالرحمن. ۱۳۷۵. *فرهنگ کامل خاورشناسان*. ترجمه شکرالله خاکرند. چ ۱. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- براون، ادوارد. ۱۳۵۱. *تاریخ ادبیات ایران: از سنایی تا سعدی*. ترجمه غلامحسین صدری افشار. چ ۱. تهران: مروارید.
- حلبی، اصغر. ۱۳۷۷. *مبانی عرفان و احوال عارفان*. چ ۲. تهران: اساطیر.
- رادفر، ابوالقاسم. ۱۳۷۲. «ترجمه آثار مولوی»، *مجله فرهنگ (ویژه ادبیات)*. کتاب چهاردهم. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ص ۱.
- زرین کوب، عبدالحسین. ۱۳۶۴. *سرنی؛ نقد و شرح تحلیلی و تطبیقی مثنوی*. چ ۱. چ ۱. تهران: علمی.
- شفا، شجاع‌الدین. ۱۳۴۸. *جهان‌ایرانشناسی*. چ ۱ و ۲. تهران: کتابخانه پهلوی (سابق).
- شیمیل، آن ماری. ۱۳۶۷. *شکوه شمس؛ سیری در آثار و افکار مولانا*. با مقدمه استاد جلال‌الدین آشتیانی، ترجمه حسن لاهوتی. چ ۱. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- کاووسی حسینی، مرضیه. ۱۳۸۵. «روح رومی در کالبد کلمن بارکس»، *سخن عشق، پیایی* ۲۹، س ۸، ش ۲، ص ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲.
- کورنتسوا، ن. آ و کولاگینا، ل. م. ۱۳۴۱. «مطالعات درباره ایران» (۷). *پیام نوین*، س ۵، ش ۳، ص ۴۶.
- گروه مؤلفان و مترجمان. ۱۳۷۶ و ۱۳۸۲. *فرهنگ خاورشناسان*. چ ۱ و ۲. چ ۱. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- لویس، فرانکلین دین. ۱۳۸۴. *مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب*. ترجمه حسن لاهوتی. چ ۱. تهران: نشر نامک.
- مشیر سلیمی، علی اکبر. ۱۳۳۷. *یادنامه مولوی*. تهران: یونسکو.
- ناقد، خسرو. ۱۳۸۳. «فرانکلین د. لویس». *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*، ش پیایی ۷۹، س ۷، ش ۷، ص ۵۰، ۵۱، ۵۲.
- _____ . ۱۳۷۱. «فرزانه بانویی دل‌باخته شرق»، *کلک*، ش ۲۸، ص ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۷، ۱۴۰-۱۴۱.
- _____ . ۱۳۸۲. «نقش خیال دوست در آینه رباعیات مولانا»، *کتاب ماه ادبیات و*

۳۸۶ فرمگ، ویژه‌نامه مولوی

فلسفه، ش پیاپی ۷۷، س ۷، ش ۵، ص ۱۱۸.

؟ . ۱۳۷۸. «اسلام شناس و مولوی شناس شهیر فرانسوی در گذشت»، کتاب ماه دین. ش

۲۲ و ۲۳.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی